

УДК 378.014(413)

Савченко Н. С., д.пед.н., професор (Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка)

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Анотація. У статті досліджено особливості розвитку вищої освіти у Польщі і Україні, спільні і відмінні риси діяльності та розвитку вищих навчальних закладів Польщі та України, що є однією з найважливіших передумов встановлення загальних закономірностей, тенденцій і перспектив розвитку вищої освіти. Розкрито, що спільною рисою діяльності цих вищих навчальних закладів є врахування ними сучасних вимог суспільства до підготовки майбутніх учителів з активним використанням науково-технічних досягнень та їх інтеграція в світовий освітній простір.

Ключові слова: вища освіта, вищі навчальні заклади, вищі педагогічні навчальні заклади, модернізаційні процеси, інтеграційні процеси, євроінтеграція, моделі організації педагогічної освіти.

Аннотация. В статье исследованы особенности развития высшего образования в Польше и Украине, общие и отличительные черты деятельности и развития высших учебных заведений Польши и Украины, что есть одним из самых важных условий определения общих закономерностей, тенденций и перспектив развития высшего образования. Раскрыто, что общей чертой деятельности этих высших учебных заведений есть учет ими современных требований общества к подготовке будущих учителей с активным использованием научно-технических достижений и их интеграция в мировую образовательную среду.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, высшие педагогические учебные заведения, процессы модернизации, процессы интеграции, евроинтеграция, модели организации педагогического образования.

Annotation. The article examines features of higher education development in Poland and Ukraine, the common and distinctive features of activity and development of higher education institutions in Poland and Ukraine that is an important condition for determining common patterns, trends and prospects of higher education development. It is disclosed that a common feature of the activities of higher education institutions is the consideration of the requirements of modern society in training of future teachers with the active use of scientific and technological developments and their integration into the global educational environment.

Keywords: *higher education, higher educational establishments, college of education, processes of modernization, integration processes, European integration, organizational model of teacher education.*

В останні роки найбільший науковий інтерес викликають вітчизняні та зарубіжні вищі педагогічні школи, які містять потужний науковий потенціал і значною мірою впливають на освітньо-виховні процеси та підготовку педагогічних кадрів. Становлення і розвиток вищої освіти у кожній країні – це винятково важлива проблема загальнодержавного значення. Від її підтримки і послідовного розв'язання значною мірою залежить розвиток тієї чи іншої галузі наукового знання, а відповідно – освіти, культури та різних галузей економіки.

Всебічна реформа освіти в Польщі, розпочата в кінці 90-х рр. ХХ століття, охопила всі ланки системи освіти – її структуру, зміст, управління, фінансування, підготовку вчителів. Розвиток польської системи освіти відбувається у напрямі будівництва єдиного європейського простору і за темпами не відстає від передових країн Західної Європи. Стратегією реформи є створення принципово нової системи освіти, яка б надавала можливість кожній людині отримати і постійно поповнювати знання протягом усього її активного життя – системи безперервної освіти.

В умовах освітніх перетворень в Україні досвід Польщі представляє особливий інтерес, оскільки ця держава є однією з найбільш близьких до нас за географічним положенням, культурою, багатобіковими історичними зв'язками та слов'янським менталітетом. Завдячуючи співробітництву між нашими країнами в царині педагогічної науки і практики, досвід Польщі доступний, активно вивчається і вже сьогодні представлений значним науковим доробком.

Аналіз зарубіжного педагогічного досвіду, головним і основним аргументом якого є вимоги щодо перебудови та вдосконалення освітньої сфери в нашій країні, визначає необхідність запровадження модернізаційних процесів в системі роботи вищих педагогічних навчальних закладів з питань підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів відповідно до зростаючих вимог суспільного життя. Протягом останніх десятиріч були здійснені ґрунтовні дослідження проблем освіти в Республіці Польща, як з боку польських, так і з боку українських науковців. Закономірно, що найбільш актуальний матеріал щодо різних складових освітньої системи Польщі містять праці польських дослідників: професійна підготовка вчителів (В. Войтинського, К. Павловського, З. Рути), інтеграційні процеси в освіті (С. Квятковський, І. Вільш, І. Возняк, Р. Герлах); теорія і методика професійної освіти (Я. Фігурський, К. Симела, Б. Урбан, К. Полак) та ін. В Україні порівняльно-педагогічні дослідження з проблем розвитку освіти в Польщі здійснені Н. Ничкало (розвиток польської педагогічної науки),

Т. Десятовим (розвиток сучасної системи неперервної освіти), А. Василюк (професійно- педагогічна підготовка вчителів), А. Каплуном (розвиток сільськогосподарської професійної школи), І. Ковчиною (реформування загальної середньої і педагогічної освіти), Л. Юрчук (стан і тенденції розвитку системи післядипломної педагогічної освіти), С. Когут (сучасна система підготовки соціальних педагогів) та іншими [1, с. 4]. Республіку Польща відрізняє значний внесок у скарбницю світової педагогічної культури, вона пройшла багатівіковий шлях розвитку вищих навчальних закладів.

Як засвідчують наявні дослідження, педагогічна освіта і система професійно-педагогічної підготовки вчителів у сучасній Польщі є наслідком складного і нерівномірного розвитку, продуктом дуже своєрідного поєднання впливу традицій і різноманітних політичних, економічних і соціальних внутрішніх і зовнішніх чинників.

У перші післявоєнні роки була ліквідована неграмотність, а семирічна основна школа стала обов'язковою. Створена тимчасова і недосконала система педагогічної освіти, яка мала швидко ліквідувати брак педагогів. Викривлення у змісті професійної підготовки вчителів були у той період неістотні, а законодавчу базу склали ледь модифіковані закони довоєнного періоду.

У 50-ті роки створена нова законодавча база освіти і проведена її глибока ідеологізація. Покращення кількісних показників освітньої системи супроводжувалося поглибленням розриву між гаслами, цілями виховання і навчання, змістом програм підготовки вчителів і методами їх примусової і централізованої реалізації. У 60-х роках сформувалася дуальна система підготовки: вчителів для основної школи готували училища і ліцеї, а для старшої середньої – університети і вищі педагогічні школи. Перші заклади не надавали загальноосвітньої підготовки, їх випускники змушені були розпочинати навчання в університетах з першого курсу. Навчання вчителів в університетах було однопредметним і мало надто малий обсяг професійно-педагогічної підготовки. Дещо кращою була ситуація у вищих педагогічних школах, де ця підготовка включала кілька дисциплін.

Суспільно-економічне піднесення початку 70-х років і включення у перший Статут вчителя (1972 р.) вимоги забезпечення кандидатом у вчителі отримання вищої освіти вивело польську вищу школу на максимальний рівень кількісних і якісних показників за весь соціалістичний період. Середній кваліфікаційний рівень польських вчителів поліпшився, в школах лишилося мало викладачів, які не мали вищої освіти. У змісті й методах педагогічної підготовки відчутних прогресивних змін не відбулося. На жаль, економічне піднесення виявилось нетривким, студентські континенти розпочали зменшуватися. Провал проекту створення обов'язкової 10-річної школи збільшив розрив між змістом орієнтованих на ці школи програмами підготовки вчителів у ВЗО і дійсними потребами молодих вчителів.

Початок 80-х років відзначений поглибленням кризи педагогічної освіти Польщі. Політично-економічні негаразди, низка популістських рішень разом з невдалим другим Статутом вчителя (1982 р.), що зняв вимогу надання кожному вчителю вищої освіти, спричинили регрес освіти в Польщі. Новий Статут відкрив дорогу в школу особам без вищої освіти й педагогічної підготовки. Кваліфікаційний рівень викладачів погіршився. Знизилася практична цінність та корисність для вчителя, який навчався в університеті чи аналогічному закладі, всього комплексу отриманої ним психолого-педагогічної підготовки. Не кращою була ситуація з викладанням методики профільної шкільної дисципліни. Сотні годин надаремне витрачалися на надто ідеологізовані загальні дисципліни.

З середини 80-х років уряд Польщі дав змогу демократичній «Вчительській солідарності» брати участь у широких дискусіях, «круглих столах», відкрито висловлюватися у засобах масової інформації з проблем освіти. Це та кризовий стан вищої школи й інших рівнів системи освіти у Польщі спричинило зростання цікавості громадськості до освіти, об'єднання науковців і вчителів у пошуках шляхів прогресу країни через її оновлення та запровадження нових парадигм виховання і навчання. «Освітня» дискусія не лише полегшила перехід влади до «Солідарності», але й дала великий науковий доробок у формі кількох проектів реформування системи освіти. Під час роботи над проектами польські науковці здійснили глибокий компаративістичний аналіз національної освіти й систем освіти розвинених країн, використали документи міжнародних освітніх організацій, виявили рушійні сили і тенденції змін освіти і підготовки вчителів.

Ці проекти стали швидко впроваджуватися у життя з 1989 року. Утворення об'єднаного Міністерства, національної освіти (МНО), прийняття трьох демократичних законів децентралізували управління освітою, надали контрольні функції громадськості і широку автономію вищим школам, полегшило проведення реформ. За чотири роки з початку реформ кількість студентів майже подвоїлася, з'явилися недержавні вищі педагогічні школи.

Новий Статут вчителя (1996 р.) відновив обов'язковість вищої педагогічної освіти для молодих вчителів. Університети та інші вищі школи, які готували педагогів, використали автономію для достосування підготовки до вимог школи і ринку праці, розширивши одні й закрити чи скоротивши інші профілі. МНО ліквідувало педучилища і створило мережу педагогічних колегій. Їх випускники (ліценціати) повинні продовжувати навчання до рівня магістра. Таким чином, педосвіта у Польщі стала двоступеневою.

Дуже розширилися контакти польських освітян з колегами у розвинених країнах. Останні надали велику допомогу в реформуванні освіти Польщі на демократичних засадах, зокрема, у створенні програм для педагогічних колегій і стажуванні їхніх викладачів за межами Польщі.

Більша частина негативних явищ зумовлена не демократизацією, а кризою в економіці та зменшенням фінансування освіти, скороченням заробітків вчителів і викладачів ВЗО, відтоком знавців іноземних мов та комп'ютерів з системи освіти. Після 1995 р. стали помітні ознаки позитивного впливу на освіту початку зростання валового національного продукту Польщі.

Сьогодні найголовнішим між Україною та Республікою Польща є спільні історичні та культурні умови створення та розвитку вищих педагогічних навчальних закладів; реформування системи вищої освіти Республіки Польща проходить на фоні яскраво виражених інтеграційних процесів – країна досить успішно інтегрується в Європейську спільноту. Процес інтеграції до Європейської спільноти впливає на усі сфери життя польського суспільства: вищі педагогічні навчальні заклади Республіки Польща задіяні в реалізації освітніх програм Європейського Союзу, відбувається активна робота щодо взаємного визнання дипломів про вищу освіту.

В Україні основним завданням сучасної вищої педагогічної освіти є процес модернізації, реформації освітньої системи. За цих умов вивчення й усвідомлення світових тенденцій у сфері вищої педагогічної освіти, удосконалення мережі вищих навчальних закладів має важливе теоретичне і практичне значення, що становить основу для прогнозування і розвитку національної вищої педагогічної освіти, в контексті наближення до європейських освітніх стандартів.

Спільним для обох держав є: моделі організації педагогічної освіти, технологія відбору студентів на перший курс, джерела фінансування та напрями діяльності вищих педагогічних навчальних закладів. Процеси реорганізації відбуваються у розвитку і функціонуванні вищих педагогічних навчальних закладів, але в кожному окремому закладі вони відбуваються по-різному, враховуючи ті чи інші суб'єктивні чи об'єктивні чинники. Спільне та відмінне у діяльності сучасних вищих педагогічних закладів Республіки Польща і України можна оцінювати з різних позицій: яким чином заклади змінюють свій статус (залишаються вищими навчальними закладами з педагогічним спрямуванням, реорганізуються в академії чи університети з різними напрямками надання освітніх послуг); з організаційної структури та форми навчально-виховного процесу в закладах; як заклади реагують на потреби ринку праці у кваліфікованих працівниках (які відкриваються напрями підготовки); по кількості студентів, що навчаються у закладах; по яких напрямках проводиться навчально-виховна та науково-дослідна роботи в закладах та інше [2, с. 13–22].

Проаналізувавши діяльність вищих педагогічних навчальних закладів Республіки Польща та України можна прийти до висновку, що сьогоднішній стан розвитку вищих навчальних закладів зумовлений процесом демократизації системи вищої освіти, орієнтації на її загальнодоступність та розвиток індивідуальних здібностей студентів. Діяльність закладів спрямована на

розвиток усіх ланок системи освіти шляхом покращення педагогічної освіти та проведення науково-педагогічних досліджень, орієнтація на університетську систему підготовки учителів. У період другої половини ХХ – початку ХХІ ст. і в Республіці Польща, і в Україні відбувалися процеси переходу від елітарного характеру здобуття вищої освіти до доступності та масового характеру здобуття вищої освіти громадянами. На початку ХХІ ст. відбувається процес гармонізації системи вищої освіти під час входження до Болонського процесу, що створило передумови до мобільності студентів та науково-педагогічних кадрів (програми Socrates Erasmus). Структурні зміни, які відбуваються в системах вищої педагогічної освіти країн регулюють пропорції між державними та контрактними формами замовлення на підготовку фахівців, стаціонарною та дистанційною формою навчання. Особливістю діяльності польських державних вищих навчальних закладів є те, що всі студенти мають право навчатися безкоштовно на стаціонарній формі навчання (громадяни Республіки Польщі, особи, які мають Карту поляка). Спільною рисою у розвитку вищої педагогічної освіти і Республіки Польща, і України є те, що за останні двадцять років збільшилася кількість вищих навчальних закладів, цьому процесу сприяла відмова польської влади від надмірної централізації у сфері вищої освіти та прийняття нових демократичних законів (і в Польщі, і в Україні збільшилася кількість вищих навчальних закладів за рахунок створення приватних навчальних закладів, навчання в останніх для більшості студентів є за контрактною формою).

У польських та українських сучасних вищих педагогічних навчальних закладах активно використовують студентоорієнтоване навчання, котре враховує різноманіття індивідуальних запитів щодо змісту, форм, методів, термінів навчання [3, с. 162]. Спільним є ступеневість вищої освіти, яка полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) здобуття вищої освіти. Ступеневість вищої освіти може бути реалізована як через безперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості. До спільних напрямів діяльності вищих педагогічних закладів Республіки Польща та України можна віднести приєднання до Болонської системи навчання та кредитно-трансферної системи оцінювання. В Україні та Республіці Польща вища педагогічна освіта здійснюється відповідно до вимог Болонської системи. Після закінчення вищого навчального закладу випускники мають право отримати освітньо-кваліфікаційний ступінь «бакалавр» чи «магістр». Однаковий є і термін навчання, який триває від трьох до п'яти років (відповідно «бакалавр» – 3–4 роки, а «магістр» – 4,5–5 років). Спільними є і форми підготовки фахівців (стаціонарна, заочна та вечірня, екстернатна форми навчання), але слід відмітити, що у вищих педагогічних навчальних закладах Республіки Польща більша частина студентів, здобувають вищу

освіту на заочній формі навчання. Причиною цього є те, що ці студенти вже отримали вищу непедагогічну освіту, але працюють у соціальній сфері (державні службовці, поліцейські, соціальні працівники) і тому змушені здобувати другу вищу освіту у вищих педагогічних навчальних закладах, що є необхідною умовою для виконання їх професійних обов'язків. І в Україні, і в Республіці Польща навчально-виховний процес здійснюється у формі лекцій, практичних та лабораторних занять, семінарів. У вищому навчальному закладі можуть визначати та проводити й інші види навчальних занять. Однією із головних складових в підготовці майбутніх учителів саме у вищих педагогічних навчальних закладах є навчально-педагогічна практика, яка проводиться протягом усього навчального року та встановлюється у кожному навчальному закладі окремо.

Однаковим в обох країнах є поділ навчального року на два семестри – зимовий та літній. В Україні та Республіці Польща навчальний семестр закінчується екзаменаційною сесією, але є деякі відмінності: якщо студент не склав сесію, він має можливість повторно перездати екзамени на поправній сесії, яка є платною та дозволяє перездачу лише двох навчальних предметів. Якщо ж студент надалі не закінчує успішно повторну сесію, то його залишають для проходження повторного навчального курсу. Для того, щоб отримати будь який освітньо-кваліфікаційний рівень, студенту необхідно виконати навчальні плани, захистити дипломні роботи та успішно скласти фахові іспити [3, с. 122–124].

Українські та польські вищі педагогічні навчальні заклади відрізняються за напрямками підготовки та спеціальностями, але спільними напрямками підготовки є навчання вихователів для дошкільних навчальних закладів та вчителів початкових класів. Спільним у освітній системі обох країн є поділ вищих навчальних закладів за таким критерієм, як кількість студентів. Також однаковим є те, що навчальні заклади знаходяться у містах (в Україні це переважно міста обласного підпорядкування, а у Республіці Польща – воєводського значення). Випускники вищих педагогічних навчальних закладів України та Республіки Польща отримують дипломи про вищу освіту державного зразка та додатки до них. У дипломі вказується отриманий освітньо-кваліфікаційний рівень та здобута кваліфікація. У додатку до диплома вказуються академічні і професійні права фахівця, перелік вивчених навчальних дисциплін, їх обсяг та отримані оцінки (бали). Документи про вищу освіту, видані українськими вищими педагогічними навчальними закладами визнаються державою і дійсні на всій території України, а польський диплом – це диплом європейського зразка, його визнають у Європейському Союзі та у більшості країн світу. Студенти та науково-педагогічні працівники вищих педагогічних навчальних закладів Республіки Польща більш активно приймають участь у міжнародних освітніх та науково-дослідних проектах, кожен вищий педагогічний

навчальний заклад активно співпрацює з вищими навчальними закладами Англії, Німеччини, Франції, Іспанії, Ірландії, США, Канади, України, Росії та інших країн; науково-педагогічні працівники і студенти мають вільний доступ до проходження стажування, відвідання конференцій, семінарів, проведення міжнародних науково-дослідних робіт.

Проведений аналіз діяльності вищих педагогічних навчальних закладів Республіки Польща й України на початку ХХІ ст. засвідчив, що спостерігається тенденція до зростання відкритості навчальних закладів, збільшення кількості та результативності співпраці із колегами з інших країн, відбувається процес поступової планомірної інтеграції закладів в європейський освітній і культурний простір.

1. Громов Є. В. Сучасні тенденції розвитку професійної технічної освіти у Польщі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Є. В. Громов. – Вінниця, 2010. – 22 с. 2. Szymacski M. J. Kształcenie pedagogiczne w szkołach wyższych w warunkach (nie) zmiany / Mirosław J. Szymacski / Nowa szkoła. – 2010. – Nr. 9. – S. 13–22. 3. Сисоєва С. О. Освітні системи країн європейського Союзу: загальна характеристика / Світлана Сисоєва, Тетяна Кристопчук. – Рівне : Овід, 2012. – 352 с. 4. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Загол. з екрану. 5. Нероба Е. Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Е. Нероба – К., 2004. – 24 с. 6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/2.htm>.

Рецензент: д.пед.н., професор Черкасов В. Ф.